

Arbetets estetik

Christian Ståhl

Denna essä undersöker hur arbete har visualiserats och presenterats i bildkonst, musik och litteratur. I texten ges exempel från historien, samtiden och framtiden. Från exemplen kan två teman identifieras. Det första berör hur estetiska uttryck förmedlar bakomliggande kulturella, politiska eller ideologiska idéer om arbete, exempelvis genom propagandakonst eller skildringar av prekära arbetsförhållanden. Det andra berör relationen mellan arbete och resten av livet – här ser vi en sammansmältning av arbete och identitet, illustrerat av influerare och livsstilsbutiker, där arbete endast särskiljs från andra aktiviteter genom dess kommersialisering – och hur detta i sin tur ändrar aktivitetens karaktär.

Nyckelord: arbete, konst, musik, politik

I denna text avser jag att utforska arbetets estetik, vilket här angrips avseende hur arbete har visualiserats i bildkonst, musik och litteratur, och vilken syn på arbete som dessa uttryck representerar. För att tydliggöra textens utgångspunkter behöver vi dock börja med att definiera textens huvudbegrepp, arbete och estetik, samt resonera kring hur urvalet av exempel gått till.

Med arbete avses i denna text främst lönearbete. Det finns många exempel på hur arbetet teoretiserats och vad det har för betydelse för människor. Marx såg arbetet som centralt och som något som definierar oss som just människor – det är en i grunden fri och kreativ aktivitet och

FÖRFATTARE

Christian Ståhl, Biträdande professor, Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Avdelningen för pedagogik och sociologi, christian.stahl@liu.se

en naturlig del av livet. Hans analys av lönearbetet präglas dock av förhållandet mellan arbetaren och kapitalisten, där hårda arbetsvillkor och bristande inflytande skapar en alienering till det arbete som utförs – Marx vision om det postkapitalistiska samhället är ett samhälle där arbetet frigjorts från tvång. I Webers texter framträder arbetet snarare ur en religiös och kulturell kontext som en plikt och en dygd som ska skydda människor från synd, vilket ger arbetet en moralisk dimension. (Karlsson & Månson 2017).

I senare forskning har lönearbetet drag av båda dessa synsätt – som en i grunden positiv aktivitet som beroende på förutsättningarna kan vara antingen hälsosam eller skadlig för individen (Waddell & Burton 2006). Det finns också en omfattande arbetskritisk litteratur som ofta tar sikte på just den moraliska och politiska dimensionen, exempelvis hur synen på arbete som nödvändigt, hälsosamt och fostrande översätts i mer eller mindre repressiva politiska åtgärder för att få människor att arbeta (Paulsen 2017).

Estetik tolkas i texten i bred bemärkelse och omfattar olika typer av konstnärliga eller andra visuella uttryck. Detta omfattar bildkonst likväl som bilder i sociala medier, och låttexter likväl som romaner. De flesta exemplen kretsar kring medvetet framställda estetiska artefakter.

I min text kommer jag att resonera om arbetets estetik främst utifrån hur denna representation av arbete säger något om de idéer om arbete som framträder, där såväl arbetskritiska idéer som uttryck för arbetsnormativa politiska ideologier finns bland exemplen. Det är således arbetet som tar huvudrollen i texten, där det estetiska uttrycket inte analyseras utifrån dess konstnärliga kvaliteter – syftet med exemplen är snarare att beskriva hur de fungerar som en spegel av ett tankegods kring arbetets roll i samhället.

Urvalet av exempel för texten har skett med avsikt att ge en bredd av olika typer av estetiska uttryck, och som även representerar olika syn på arbete, för att sedan sätta detta i sin historiska och kulturella kontext. Exempelvis kommer propagandakonst att diskuteras i relation till de ideologier som den representerar, och bilder i sociala medier kommer att diskuteras i relation till sin sociokulturella miljö. Gemensamt är undersökandet av på vilket sätt det estetiska uttrycket representerar en idé om arbetet i relation till sin samtid. Några exempel ges också utifrån framtidsvisioner, vilka behandlas såväl som ett uttryck för den tid då de skapades, och som en tänkbar framtid. Mina exempel är valda från olika tidpunkter från slutet av 1800-talet fram till idag, och hämtas huvudsakligen från västerländska samhällen, vilket är en avgränsning för att göra texten hanterbar. Avslutningsvis identifieras gemensamma teman i de olika exemplen.

Texten kommer att kretsa kring temat i snävare och vidare cirklar. I vissa avsnitt tas utgångspunkt i konkreta uttryck för arbete i enskilda konstverk, i andra

förs mer generella resonemang. Detta ligger i essäns natur, som utforskar sitt ämne i en fri form.

*

Vårt första exempel hämtas från ett av de mest påtagliga estetiska uttrycken för arbete i bildkonsten, nämligen den sovjetiska propagandakonsten. Här är arbete ett vanligt framträdande tema och ges en central plats i skapandet av det kommunistiska samhället. Ett bland många exempel är en affisch från 1920-talet där en man och en kvinna arbetar tillsammans vid ett städ. Bildtexten lyder: ”Med vapen ska vi övervinna fienden, genom hårt arbete får vi bröd. Till arbetet, kamrater!”¹

Figur 1: Sovjetisk propagandaaffisch, 1920-tal

I dessa affischer är arbetaren heroiskt avbildad och framstår som en stolt och

stark figur som bidrar till samhället i sitt anletes svett. Propagandakonsten har som främsta syfte att stärka gemenskapen hos de egna gentemot den gemensamma fienden, som i Sovjet omväxlande utgjordes av kapitalismen, fascismen och nazismen. Arbetet, även för den som utför en till synes liten och obetydlig

¹ <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/soviet-propaganda-poster-from-the-1920s-with-weapons-we-news-photo/170984790>

uppgift, är en del av en större plan och varje arbetare ska vara stolt över sin insats för att uppfylla den kommunistiska utopin. Det finns naturligtvis inga referenser till Gulag eller hur den egna regimen behandlar oliktankande i dessa bilder, men mellan raderna kan vi höra ett vagt eko från dem som inte delar partiets ideal, och hur de betraktas som fienden. Är du inte med oss så är du emot oss.

Det idémässigt intressanta med den sovjetiska bildkonsten är att den inte primärt uttrycker en socialistisk estetik; snarare utgör denna typ av bilder en särskild typ av *totalitär konst*, där estetiken delas med den som användes i liknande propagandasystemen i det nazistiska Tyskland eller det fascistiska Italien. Det är alltså inte fråga om en konst knuten till den specifika ideologin – kommunismen eller fascismen, utan till den totalitära samhällsformen. I ett imponerande verk analyserar Igor Golomstock (2011) de många likheterna mellan estetiken i dessa regimer och vilken roll konsten var tänkt att spela i byggandet av regimens självbild. Den totalitära konsten använder sig av en till synes realistisk stil, men i sin iver att illustrera samhällsbygget och människans plats i det var de allt annat än realistiska – de uttrycker en idealbild där alla medborgare samvetsgrant bidrar till den gemensamma saken, vid gott mod och i sitt anletes svett. Denna syn på arbete gällde även ideologins offer, illustrerat av det motto som stod över porten till Auschwitz: *Arbeit Macht Frei*. Arbetet var således en viktig komponent i den totalitära konsten, och avbildningarna av arbetare var starkt idealistiska. I praktiken erbjöd regimen grundläggande social välfärd och anställningstrygghet i utbyte mot total politisk lojalitet, vilket innebar att arbetarna utövade motstånd genom det enda medel de hade – att arbeta så dåligt som möjligt och maska – det finns uppgifter om hur produktiva arbetare möddades av sina kollegor för att hålla ackorden nere när tayloristiska principer infördes i gruvnäringen (Pereira 1999).

Arbetaren som en heroisk figur och en central del i samhällsbygget är ett tema som finns väl representerat inte bara i Nazityskland, Sovjet och det fascistiska Italien, utan har sina efterföljare i Kina, Nordkorea och andra totalitära regimer. Arbetet går i denna estetik hand i hand med nationalismen och etablerandet av en kulturell enhet. Här kan också vissa skillnader mellan regimer spåras, exempelvis mellan Sovjet och Tyskland, där jordbruksarbetet i det föregående framställdes som kantat av teknologiska framsteg med traktorer och andra redskap, medan den tyske jordbrukaren avbildades med gamla verktyg i en ambition att framställa traditionella och etniskt ”tyska” värden (Golomstock 2011). Här finns också en skillnad i hur regimerna betraktade det sociala livet, där familjen var framträdande i den tyska konsten och avbildades som en cell av den sociala organismen, medan den sovjetiska konsten i högre grad fokuserade på kollektivet. I den kommunistiska konsten avbildades exempelvis gärna ledaren i samröre med landets arbetare – exempelvis Lenin i samtal med skogsarbetare eller Mao tillsammans med jordbrukare.

Den avantgardistiska konsten allierade sig inledningsvis med de framväxande politiska idéerna, och politiken, åtminstone i Ryssland och Italien, omfamnade de futuristiska konstnärernas idéer. Revolutionerna blev därmed en klädedräkt i vilken den totalitära ideologin kunde gömma sig, och väl vid makten blev konsten snart en annan: konservativ och bakåtblickande. Regimernas ändrade fokus till en mer traditionell och realistisk konststil stärktes, särskilt i Tyskland och Sovjet, via organisationer som främjade denna typ av konst och motarbetade alla andra uttryck. I Italien försökte fascisterna främst främja realistisk konst via morötter snarare än piskor, vilket också var ett skäl till att den inte blev lika etablerad och allenarådande där.

Den nazistiska Tyskland var också den regim där ledaren hade starkast personliga åsikter om avantgardistisk konst – Hitlers misslyckade konstnärskarriär kan tänkas ha spelat roll. Det genomfördes i Tyskland offentliga förstörelser av konstverk där brandkåren fick elda upp dem, och den kända utställningen ”Entartete Kunst” (degenererad ”konst”) var ett tydligt avståndstagande från modernistiska konststilar. Den nazistiska regimen arrangerade utställningen med verk som de ansåg ge en ”inblick i det upprörande kulturella förfall som ägde rum i decennierna som föregick den Stora Förändringen” (Kaiser 2012, s 40, min översättning). I utställningen och i dess katalog framställs denna konst som fördummande, som modern i bemärkelsen föränderlig (till skillnad från det ”eviga” som representeras av sann tysk konst), som moraliskt förkastlig, och en rad andra punkter. Katalogen omfattar citat från Hitler själv på nästan varje punkt. Utställningskatalogen tydliggör hur viktig estetiken var för det totalitära regimbygget, men också hur den nazistiska ideologin har sin specifika särprägel och hur den förkastar tidigare konststilar på helt andra grunder än vad som var fallet i Sovjet. De rasistiska uttrycken i förkastandet av modernismen är allt annat än subtila. Det finns i texterna också ett starkt fördömande av subjekten i den moderna konsten – som de framställer som dumma och indolenta, och, därmed, som motsatsen till den starke tyske arbetaren som en del i samhällets maskineri. Här finns alltså den ideologiska vurmen för arbetaren uttryckt genom sin motsats: i upprördheten över hur modernismen uppmanade till militärt sabotage, bolsjevistiska idéer om klasskamp som uppviglar arbetaren till anarki och att ta ställning mot systemet, och moraliskt förfall i form av hyllande av sedeslöshet och idioti (det förra genom att avbilda prostituerade, och det senare genom att modernistiska avbildningar i sin ofta formmässigt förenklade eller förvridna stil gör att den som avbildas, i nazistens ögon, helt enkelt ser korkad ut).

*

Som sagt, du får lov att bestämma dig nu. Vill du ha ett jobb och hosta ihjäl dig, eller vill du leva länge, utfattig, arbetslös, men frisk och kry och utan hosta? Vill du ha allergi och jobb eller vill du sitta arbetslös och rulla tum-

marna, utan allergi? Hm? Hur vill du ha det? Det är dags att bestämma sig nu. Vill du att dina efterkommande ska växa upp i arbetslöshet, men vid full hälsa, eller som strävsamma ständiga abonnenter vid försäkringskassan?

Det är Allan Edwall som pratsjunger, i sången "Bestäm dig", från skivan Veta-huteri. Året är 1984. Orwells dystopi har inte infunnit sig. Ronald Reagan blir återvald, den första Macintosh-datorn lanseras, Mark Zuckerberg föds och Michel Foucault dör. Ronja Rövardotter går upp på de svenska biograferna. Edwalls roll som Skalle-Per är inpräntad i många svenska hjärtan, men hans visor är mindre välkända. Han producerade under sent 70-tal och tidigt 80-tal flera skivor med texter som kretsar kring samhällsfrågor, i vilka han med ett humoristiskt och kritiskt granskande öga lyfter fram vårt sätt att leva. Edwalls syn på arbete återspeglas tydligt i texterna; i "Bestäm dig" (som huvudsakligen behandlar konflikten mellan kapitalism och tillväxt å ena sidan, och natur och miljö å den andra) tecknas arbetslivet som en orsak till sjukdom och elände. Samma kritiska syn på arbetet framförs i sången "När små fåglar dör" från skivan Gnällspik två år tidigare:

Vi har startat en ny produktion på försök / den är lönsam som säkert ni vet. /
Därför ligger er hembygd i dimma och rök / men den lättar er arbetslöshet.
Och vi kan knappast rå för att små fåglarna dör, det är sådant som småfåglar
gör. / Och en viss allergi får man finna sig i, om man önskar en stark industri.
Sina kliande blåsor och andningsbesvär / ska den anställde glömma förvisst.
/ När han öppnar sitt svällande löningskuvert / och kan jämföra tillgång med
brist.

Arbete kopplas här tydligt samman med ett tärande på naturresurser, och ses som en fara för miljön och som en hälsorisk för arbetarna. Det är ett smutsigt arbetsliv, och lyssnaren får en bild för ögonen av tung industri som säkert kan leda till många problem av de slag som Edwall föreslår. Det är säkerligen en arbetsmiljö som fanns 1984, liksom den lika säkert finns idag, om än inte i lika stor utsträckning i Sverige som i länder där arbetskraften är billigare.

Med en modern terminologi skulle säkert många ifrågasätta evidensgraden i Edwalls påståenden, och hävda att arbete trots allt är mer hälsosamt än hälsovådligt. Andra skulle med referenser till andra kunskapsbaser hävda att Edwall nog har en poäng trots allt; det finns många dåliga arbetsmiljöer som kan orsaka hälsoproblem. Dessa invändningar eller tillrop riskerar dock att fokusera på träden snarare än på skogen – vi kan i tillgänglig forskning konstatera samband mellan alla tänkbara arbetsmiljöfaktorer och hälsoutfall och hitta stöd för både hälsosamma och hälsofarliga arbetsplatsfaktorer – medan skogen som Edwall be-

sjunger kräver ett bredare perspektiv. Det Edwall kritiserar är arbetet som sådant, och dess inordnande i en kapitalistisk världsordning som prioriterar vinst över välmående, tillväxt över träd. Edwall befinner sig ofta i skogen, och tycka anse att den är många gånger mera lockande än det mänskliga samhället, uppbyggt på evinnerligt sökande efter mening i materiella ting. Edwalls visor uttrycker ett starkt patos där han konsekvent tar ställning för de svaga mot överheter i vilken form de än manifesterar sig, vare sig det är staten eller kapitalet.

I mångt och mycket kan Edwall framstå som ohyggligt otidsenlig – kanske än mer så 1984 när världen präglades av ohejdad tillväxtoptimism. Men skärskådar vi samtidens arbetsvillkor får vi nog ge honom vissa poänger. Idag kan hans invändningar ses som högst relevanta ur klimatsynpunkt, där exempelvis Naomi Klein (2014) i liknande resonemang kritiserat kapitalismens påverkan på klimatet. Edwalls fokus på kopplingen mellan arbete och fysisk sjukdom kan säkert uppfattas som en återklang av äldre tiders arbetsmiljöer med hans återkommande referenser till andningsbesvär och allergier. Det är dock fortfarande en inte obetydlig andel av de i Sverige anmälda arbetssjukdomarna som handlar om andningsbesvär och eksem, och Sverige ligger på samma nivå som Europa generellt avseende kemiska risker i arbetsmiljön. Denna typ av risker förekommer också i andra miljöer än vad som kanske förväntas: exempelvis är ögonfransstylisten en senmodern yrkesgrupp som börjat söka sig till arbets- och miljömedicinska kliniker med besvär som kommer sig av att de använder sig av lim som traditionellt förekommer i industrin, men i lokaler som inte är anpassade för sådan exponering.² De främsta orsakerna till sjukskrivning idag är dock beroende på andra arbetsmiljörisiker, såsom psykosociala aspekter av en hårt pressad offentlig sektor och de psykiska åkommor som följer av detta (Vingård 2015).

*

Edwall hade ett bultande hjärta för samhällets svagaste. Det är dock inte svårt att finna andra exempel på skildringar av arbetarklassens vedermödor i musiken. Ett sådant är John Lennons ”Working Class Hero”, som skildrar hur samhälleliga och sociala normer i arbetarklassen trycker ner människor i självförnekande och underlägsenhet genom repressalier mot den som vågar sig utanför ramen.

Något oväntat så har dock denna text nästan femtio år senare kommit att tolkas som något helt väsensskilt från dess ursprungliga mening – som en hyllningssång till arbetslivet. I en reklamkampanj från Arbetsförmedlingen spelas sången medan vi får följa några personer med olika former av funktionsnedsättningar till deras arbetsplatser. Filmen vill peka på hur arbetslivet får oss att känna oss behövda och viktiga, och att Arbetsförmedlingen satsar på att inkludera även dessa personer i den stora arbetsgemenskapen. En välvillig tolkning av denna an-

² <https://www.afaforsakring.se/nyhetsrum/seminarier/kemiska-amnen-i-arbetslivet/>

vändning kan vara att sången i första hand beskriver förtryckande normer, och att detta i hög grad drabbar personer med funktionsnedsättning. Men arbetslivet som lösning på problemet är en tolkning av texten som kan tyckas en smula långsökt. Låt oss lyssna på Lennon:

There's room at the top, they are telling you still
 But first you must learn how to smile as you kill
 If you want to be like the folks on the hill
 A working class hero is something to be

Han sjunger med en svidande ironi. Det krävs förmodligen en ordentlig indoktrinering i arbetslinjens ideologi för att det ska undgå en. Dock har denna allt annat än subtila ironi gått skaparna av denna kampanj förbi, som rimligtvis också har passerat förbi åtskilliga beslutsfattare och myndighetsrepresentanter innan den slutligen kablades ut i nationell teve. Ingen tycks ha reagerat. Vi kan också konstatera att de som skapat kampanjen tycks ha en särskilt utvecklade klassanalys – jag kan inte tolka det annorlunda än att de tänker sig att ”arbetarklass” betyder ”någon som arbetar”.

Jag ser reklamfilmen första gången på ett hotellrum i Oslo, och stannar upp en stund för att tappa hakan. Ett par veckor senare ramlar jag på en stor offentlig utställning från Arbetsförmedlingen på centralstationen i Stockholm där reklamfilmen rullar på en stor skärm. Jag kan inte motstå frestelsen att ställa några frågor till myndighetens representanter i montern, och jag har glädjen att få prata med en högre chef som är ute för att ”träffa medborgarna”. Efter ett kort samtal bekräftas mina misstankar: varken han eller någon annan jag pratar med har tänkt att texten handlar om något annat än vad filmen visat – en av de arbetsförmedlare som delar ut informationsblad menar att hon nog ”inte lyssnat på hela texten”.

Arbetsförmedlingen meddelar stolt att Yoko Ono gett sitt tillstånd att använda sången. Jag tänker att hon antingen inte förstått vad de ska använda den till, eller så kommer detta med tiden att dyka upp i ett av hennes konstverk. Jag får medge att jag hoppas på det senare.

*

Det är överhuvudtaget ganska svårt att finna politisk konst som uttrycker traditionella högeridéer, utanför den rena propagandakonsten. Sånger om pengarnas och rikedomens lov förekommer naturligtvis, men sångerna som explicit predikar för marknadslösningar och lägre skatter är svårfunna. Ett intressant, och ganska oväntat, exempel finner vi dock i bildkonsten. Det utfördes inte av en etablerad konstnär, utan av en politiker, moderaten Sven-Otto Littorin, som bland annat gjorde sig känd för att under regeringen Reinfeldt designa och genomföra FAS 3-reformen, där arbetslösa engagerades i meningslösa ”arbetsuppgifter” för att

få ut sin ersättning från arbetslöshetsförsäkringen. Littorin var en av flera kända svenskar som ombads måla tavlor på temat "livslust" som skulle säljas vid välgörenhetsauktionen "Art Against Aids". Littorins tavla kallades just "Arbetslinjen", och gavs följande beskrivning: "Det som skiljer det inrutade, kontrollerade från det fria, från egenmakten".³ Den såldes för 1500 kronor till en anonym köpare.

Figur 2: "Arbetslinjen" av Sven-Otto Littorin

Tavlan är uppdelad i två delar: en himmel som stilmässigt närmast kan liknas vid

impressionismen med sina fria penseldrag, samt en nederdel som minner om Mondrian, eller kanske Malevichs suprematism, där färger och former ges ett eget värde utöver den föreställande. Själva arbetslinjen är, får vi gissa, linjen mellan dessa fält, eftersom det ska vara det som skiljer det inrutade och kontrollerade från det fria och egenmakten. Det som är mindre klart är huruvida arbete, i den moderata förståelsen av ordet, ska anses höra till det nedre eller det övre fältet i tavlan. Av beskrivningen att döma låter det inrutade och kontrollerade onekligen mera negativt, och egenmakt får vi nog bestämt betrakta som en positiv egenskap, vilket skulle ge att arbetslivet (som i den dåvarande regeringens retorik lyftes som uteslutande positivt) representeras av den fria impressionistiska himlen. Det skulle göra den i och för sig ganska färgglada men ändå mycket fyrkantiga nederdelen till en representation av arbetslösheten och vanmakten.

Det intressanta med tavlan är förstås inte dess estetiska egenskaper – jag tror inte att Littorin gör anspråk på något större konstnärskap – utan att den är ett av

³ <http://www.mynewsdesk.com/se/hiv-sverige/images/sven-otto-littorins-tavla-35368>

mycket få exempel på visuella uttryck för en modern högerpolitikens idévärld. Här får vi en bild av arbetet som vägen till egenmakt och frihet – vilket illustreras av en himmel. Det kan tolkas bokstavligt: arbetet tillåter oss att fritt röra oss i världen och njuta av det den kan ge oss, inklusive solsken under bar himmel. Det kan också tolkas religiöst: arbetet innebär en väg till himmelriket och saligheten. På intet sätt får vi en bild av att arbetet som aktivitet är direkt relaterad till denna himmel. (Om vi inte tänker oss en person som arbetar utomhus, eller för all del ägnar en betydande del av arbetet åt att titta ut genom fönstret. Kanske genom ett flygplansfönster, på väg till ett viktigt affärsmöte.) Det är arbetet som medel för att nå målet – frihet, egenmakt – vi ska se i bilden. Vi får då tänka oss att vi får ägna oss åt själva himlen utanför arbetstid.

Bilden av vanmakten och arbetslösheten är en smula förvirrande. Vi kan här tänka oss tolkningen att rutorna illustrerar hur den arbetslöse är underkastad myndighetskontroll och krav på deltagande i arbetsmarknadsåtgärder, exempelvis de sysselsättningsåtgärder som Littorin lanserade inom ramen för FAS 3. En fyrkantighet som vi då, i rättvisans namn, får hålla Littorin själv ansvarig för. Den trots allt ganska färgglada fyrkantigheten kan kanske tolkas som att den stackars arbetslöse trots allt får en smula mening genom dessa aktiviteter som denne inte skulle fått om den lämnats till sitt öde – bilden hade då kanske varit mindre fyrkantig, men troligen avsevärt gråare. Vi kan alltså konstatera att bilden, i denna tolkning, illustrerar hur arbetet ger oss möjlighet att leva de liv vi önskar genom att göra oss till starka och självständiga individer. Den som saknar ett arbete kan tvingas till en rudimentärt meningsfull tillvaro via åtgärder, men för att ta klivet över till det fria himmelska arbetslivet krävs att individen kastar sig ut i världen.

Om Allan Edwall hade målat Littorins tavla så hade betydelsena förmodligen varit omkastade. Edwalls syn på arbete som tungt och sjukdomsalstrande torde bättre illustreras av hårda raka linjer (den grälla färgskalan till trots), medan den arbetslöses fria tillvaro bör kunna illustreras väl av den öppna himlen – solsken och luft är trots allt gratis. Bilden av Edwalls roll som Paradis-Oskar i Rasmus på luffen kommer osökt för ögonen. Solen ger honom hans mod, och han är fri som en fågel.

Vad säger nu Littorins tavla om den moderata idévärlden? När tavlan målades var regeringen Reinfeldt inne på sitt tredje år och vid gott mod, så vi får tänka oss att Littorin hade anledning att vilja uttrycka sitt partis lyckade ideologi genom bilden. Tavlan ger oss intrycket av den blå regeringen som en hård med sann människovän – egenmakt och frihet klingar trots allt vackert. Som medel att nå detta behjärtansvärda mål behöver myndigheterna kanhända tvinga in individerna i ett fyrkantigt system, men ändamålet helgar medlen. Inser du inte arbetets och självständighetens lov så kan du kanske övertygas genom att göra alternativet

riktigt ogästvänligt. På så sätt får du incitament till att skaffa dig ett riktigt bra jobb, så att även du med tiden har råd att bli fri. Kämpa på, lille vän.

En helt annan syn på arbetet och dess plats i tillvaron uttrycktes av den socialdemokratiska politikern Ernst Wigforss, som tillskrivs följande citat:

Om målet med samhällsutvecklingen skulle vara att vi alla skulle arbeta maximalt vore vi sinnessjuka. Målet är att frigöra människan till att skapa maximalt. Dansa. Måla. Sjunga. Ja, vad ni vill. Frihet.

Denna syn på arbete är delvis i linje med Littorins tavla, om vi tänker oss att vi ska arbeta för att kunna ha möjlighet att dansa och sjunga, men nog ger den en annan känsla än hur arbetslinjen beskrivs i den moderata retoriken. Wigforss syn på arbete är emellertid allt annat än representativ för den socialdemokratiska inställningen till arbete. Arbetslinjen är inte ett moderat begrepp, utan har använts av politiker från både höger och vänster under lång tid (Junestav 2004). Det har konstaterats hur arbetslinjen blivit alltmer repressiv där arbete ses som en skyldighet i högre grad än som rättighet, och där den som inte har ett arbete behöver underordna sig en inte alldeles upplyftande kontrollapparat (Nord 2018). I detta avseende har socialdemokrater endast varit en nyans mer generösa än moderater.

En parentes i sammanhanget är att Littorins tavla gav upphov till en tävling där allmänheten ombads ”remixa” den, varvid en deltagare gjorde om den till Carl Johan De Geers ”Skända flaggan”, med orden ”Skända arbetslinjen, vägra jobba, svik tillväxten, var oförmögen, KUKEN”; ytterligare en deltagare satte den på väggen i Peter Tillbergs kända verk ”Blir du lönsam, lille vän?”.⁴

*

Om vi vill analysera hur den moderna samhälleliga arbetsestetiken ser ut är Littorins tavla kanhända inte det bästa exemplet – den kan ses som ett exempel på hur en politiker försöker visualisera sina ideologiska utgångspunkter, som dock först och främst representerar hans roll som offentlig person och företrädare för regeringen och dess politik. Andra exempel kan vi istället söka i den kulturella sfären.

Ett exempel är en utställning som arrangerades på Arbetets museum i Norrköping 2015: *Prekärr: Om det nya arbetslivets estetik och etik*. I katalogen till utställningen får vi en inledning som beskriver hur arbetslivet utvecklats till ett uppkopplat tjänstesamhälle med flexibla anställningar och uppluckrade gränser mellan arbets- och privatliv. Verken i utställningen fokuserar huvudsakligen på de okvalificerade eller lågbetalda jobben, eller villkoren för den som saknar arbete – i utställningen samsas screentryck av timrapporter med videoverk som skildrar städare och innehållet i platsannonser för personliga assistenter. Det är prekariatet som skildras,

⁴ <https://copyriot.se/2010/12/14/att-mala-skanda-mata-tanka-arbetslinjen/>

som av Guy Standing beskrivits som en ny heterogen samhällsklass som endast har det gemensamt att framtiden är osäker och att de inte kan planera sin tillvaro, eftersom de inte vet hur mycket och när de kommer att arbeta (Standing 2011). Denna typ av arbete illustreras av en av utställningens konstnärer, Daria Bogdanska, i serieromanen *Wage Slaves* (2016), en självbiografisk berättelse om det rättslösa arbetslivet i samhällets skuggsida. Bilderna är enkla och avskalade; det är berättelsen om den svarta arbetsmarknaden i Malmö som är i fokus, och den präglas samtidigt av ett raseri mot orättvisor och en uppgivenhet inför svårigheten att påverka. En besläktad historia berättas av Kristian Lundberg i hans bok *Yarden* (2011), som beskriver de osäkra och osunda arbetsvillkoren för dem som flyttar bilar på en importcentral, där arbetet beskrivs som osäkert och som identitetsdödande.

Kritiska perspektiv på det moderna arbetslivet illustreras även i den politiska satiren. I Liv Strömqvists bok *Ja till Liv!* (2012) ägnas ett avsnitt åt arbetslinjen – där också Littorins tavla förekommer och beskrivs som ”det enda kulturella spår som moderaterna lämnat efter sig” (Strömqvist 2012, s 7). I avsnittet beskrivs utvecklingen av alltfler onödiga arbeten, och hur dessa arbeten har en påtaglig klassdimension – ju mer välbetalt, desto mer onödigt (det senare exemplifierat av pr-konsulter). Liknande kritik finns hos andra samtida serietecknare, exempelvis Sara Granérns teckningar som systematiskt kritiserar individualiseringen av strukturella problem, och raljerar över politiska förslag som inte erkänner betydelsen av klasstrukturer, exemplifierat i en teckning av en kostymklädd figur som säger ”Ett jobb med låg lön är väl alltid bättre än inget jobb alls och en orättvis arbetsmarknad är väl ändå bättre än ingen arbetsmarknad alls. Alltså löneslaveri är väl ändå bättre än inget slaveri alls och framför allt: ett dåligt argument är väl för helvete bättre än inget argument alls!” (Granér 2010, s 7). I forskningen återspeglas denna klassdimension i vilka arbeten som ges ekonomisk betydelse, vilket ibland står i direkt kontrast till deras samhälleliga värde – en inte oansenlig andel personer i någorlunda välbetalda arbeten anser att deras arbete egentligen är helt onödigt (Graeber 2018), och i begreppet ”tomt arbete” betecknas hur vissa arbetstagare lägger sin betalda arbetstid på allt annat än produktivt arbete (Paulsen 2013).

*

Bortom prekariatets vedermödor kan vi skönja en annan berättelse – romantiseringen av den lyckade karriäristen. I ett reportage om unga som glorifierar arbetsnarkomani beskrivs en strikt prestationsbaserad tillvaro där arbetet är en livsstil, uttryckt genom hashtaggen #thankgoditsmonday, och vad som kallas ”hustle”-kultur (Dagens Nyheter, 2019a). Det handlar om att sträva vidare med oändlig positivititet, att älska sitt jobb och skryta med sina arbetade timmar i sociala medier – en normal arbetsvecka ses som otillräckligt och tecken på bristande ambition. Hand i hand med glorifierandet av extrema arbetsveckor finns

också en lika glorifierad beskrivning av arbetets karaktär, där förhållandevis enkla tjänster beskrivs som livsavgörande; exempelvis beskrivs Spotifys mål som att ”låsa upp potentialen i den mänskliga kreativiteten”, och Dropbox att ”frigöra världens kreativa energi genom att designa ett mer upplyst arbetssätt”, snarare än som att låta människor lyssna på musik och lagra filer.

En annan senmodern karriärst är *influveraren*, vilket är en ny form av samhällslig karaktär, och ett fenomen som uppstått som en konsekvens av de sociala mediernas expansion. Influveraren bedriver en hyperkapitalistisk verksamhet som huvudsakligen handlar om att visa upp sig med olika produkter, och antyda hur konsumtionen av dessa kan göra den som tittar lika lycklig och lyckad som influveraren själv. Det är ett exempel på en helt ny yrkesgrupp, som kan liknas vid fotomodeller, men som är någonting annat – en entreprenör som skapar ett varumärke runt sig själv och de produkter som marknadsförs. Etablerandet av influveraren som en yrkesgrupp har varit en flytande process där de traditionella samhällsstrukturerna haft besvär att hänga med i utvecklingen – influveraren producerar generellt sett ingenting och genomför inga tjänster, utan tjänar pengar på att synas, vilket gör det komplicerat att avgöra när denna verksamhet övergår till att betraktas som näringsverksamhet, och därmed som arbete, i samhällets ögon.

Zygmunt Bauman (1998) resonerade kring en normativ glidning från arbetsetik till konsumtionsetetik. I influverarens bildvärld sammansmälter dock Baumans konsumtionsetetik med en ny form av arbetsetetik; konsumtionen transformeras till arbete, allteftersom influveraren lyckas kapitalisera sin verksamhet och leva på de intäkter som det för med sig. Influveraren är en reklampelare, men också en baumansk *turist*, en person som glider omkring på ytan, ovanför dem som sliter med att tillverka de produkter som visas upp, och ovanför dem (som Bogdanska) som serverar på de caféer som influveraren frekventerar. Bogdanska är ett exempel på den baumanske *vagabonden*. Medan turisten flackar runt av fri vilja, kallad av sina drömmar i en foglig värld som välkomnar denne var den än går, så sparkas vagabonden runt; frihet skulle betyda att *slippa* röra sig – de rör sig för att de måste, när de inte längre är önskvärda. Men turisten behöver vagabonden – den underbetalda cafépersonalen och skräpkonsumenten är den mörka kontrast mot vilken influveraren kan skina klart (Bauman 1998). Turisten lever utan moraliskt ansvar, som en asplundsk asocialt responslös (Asplund 1987) som därtill ofta är *moraliskt* ouppmärksam och responslös – vilket exploaterats i Instagram-kontot ”Aningslösa influencers” som syftar till att blottlägga influverares klimatavtryck.

Influveraren skulle överhuvudtaget inte vara möjlig utan bildmediet. Instagram och Youtube är centrala plattformar för denna verksamhet, som följer informella riktlinjer för vad som kan betraktas som ett lyckat innehåll (eller content, som det heter på nysvenska) som lockar till sig följare och gillamarkeringar. Estetiken i dessa inlägg kretsar ofta kring flärd, dyra varumärken och resor till exotiska eller

andra attraktiva resmål. Att bläddra sig igenom några av de mest kända svenska profilernas Instagram-flöden är som att bläddra i en katalog för lyxkonsumtion.

Det är ”content-dag” i Isabella Löwengrips trettiomiljonersvilla på Lidingö. Det närmaste teamet på tio personer är samlat, två inhyrda filmare riggar upp sina kameror. Köksbordet är uppdukat med produkter från olika samarbetspartners: lightläsk, hälsosamma lunchlådor, raw food-desserter, halstabletter. - Min verksamhet innebär ju att jag ska bygga upp den här Isabella Löwengrip-världen, där läsarna känner sig välkomna. Det finns ett syfte med att man ska känna sig inbjuden: för när man är inne i min värld så handlar man också produkter och det blir bättre konvertering för de bolag jag samarbetar med, säger Isabella Löwengrip. (Dagens Nyheter, 2019b)

Löwengrip är en av Sveriges mest framgångsrika influerare, och det är i reportaget i Dagens Nyheter uppenbart hur estetiken vävts samman med konsumtionen, och där arbetet handlar om marknadsföring. Det är en livsstil som säljs, ett ideal, och det är en livsstil som för den med rätt resurser också kan betraktas som arbete. För lejonparten av Löwengrips följare är det blott en fantasi som de kan drömma om medan de sliter vidare i sitt prekära arbetsliv.

Här kan vän av ordning invända att influerarens tillvaro är lika prekär som städarens; de förenas i osäkerheten över nästa uppdrag – att leva i en prekär situation behöver inte innebära att personen är fattig (Standing 2011), lika lite som ”arbetarklass” med nödvändighet behöver betyda ”underbetald”. Men med endast ett uns av klassanalys inser vi dock förstås att deras tillvaro skiljer sig drastiskt åt.

En variant på att sälja en livsstil finner vi i så kallade ”livsstilsbutiker”. I en avhandling om hur dessa butiker uppkommer, lever och dör analyseras fenomenet som ett exempel på ”estetiskt arbete”, vilket är en beteckning för olika branscher där utseende eller andra estetiska värden har särskild betydelse – begreppet har exempelvis använts inom mode, men också avseende hur organisationer och varumärken i allt högre grad eftersträvar en specifik estetik som anställda förväntas underordna sig (de Wit Sandström 2018). Livsstilsbutikerna är en feminint kodad verksamhet som ofta drivs utan att generera tillräckligt med vinst för att det ska gå att leva på det; syftet är snarast självförverkligande för affärsinnehavaren. Estetiken är central för verksamheten, som existerar i ett konsumtionsinriktat socialt fält som också innehåller bloggar och Instagramkonton. Detta är ett exempel på hur estetiken inordnas i kapitalismen och konsumtionen och blir en del av ”upplevelseekonomin”. Här sammansmälter det jag beskrivit som arbetes estetik med estetiken som arbete – inte i betydelsen konstnärligt skapande, utan som köpande och säljande av en specifik livsstilsestetik. Det kan också beskrivas som en sammansmältning av arbete och privatliv, där butikerna ofta beskrivs som

förverkligandet av en dröm och där affärsinnehavarens personliga tycke och smaka återspeglas i sortimentet. Det är därmed en slags kommersialisering av den privata sfären.

*

Med detta rör vi oss slutligen från historiska och nutida samhällen mot framtiden. Arbeta har varit ett tema även i den utopiska konsten, liksom i den dystopiska. Vi kan i science fiction-genren finna många exempel på hur människans syn på arbetets roll i samhället eller i våra liv föreställs i en mer eller mindre avlägsen framtid. I någon mening avspeglar alla framtidsskildringar framförallt den tid då de producerats, och vi kan därmed också resonera kring hur visionen om framtiden säger någonting om författarens samtid.

En bok som fascinerade mig storligen i min barndom var *Godmorgon framtid* (1983), författad av Bengt-Arne Vedin, ingenjör och innovationsforskare, med illustrationer av Fred Preston. Det var framförallt bilderna som jag fastnade för – jag kunde tillbringa timmar med att bläddra bland dem. De föreställer en tänkt framtid där tekniken möjliggjort en rad lösningar på mänskliga problem. Tekniken kommer exempelvis att hjälpa oss hantera klimatproblem genom att styra vädret och erbjuda energiproduktion ur renare källor.

Vissa av bilderna framstår fortfarande som tämligen utopiska och långt från troliga, andra har blivit verklighet, och ytterligare ter sig i backspegeln som närmast gammalmodiga. I den första kategorin finns bilder på förlängt liv eller jordbruk på havets botten. Den andra kategorin omfattar en robotgräsklippare som ser på pricken ut som de som säljs idag, eller shopping på avstånd och tithålskirurgi. Den tredje kategorin har ofta rätt avseende bakomliggande principer, men helt fel avseende de tekniska lösningarna – tydligast illustrerat av visionen att få morgontidningen levererad elektroniskt, men där bilden visar en man som vid frukostbordet har en gigantisk tidningspress som skriver ut tidningen åt honom på plats.

Gemensamt för bilderna i boken är en teknikoptimism som rymmer ett perspektiv på tekniken som möjliggörare och som ett medel att förenkla människans tillvaro. Även om arbetet inte är ett framträdande tema i boken så finns det en underliggande vision om hur robotisering och automatisering ska befria oss från en rad uppgifter vi tidigare behövt genomföra manuellt. Boken är som helhet därmed ett tidigt inlägg i den i dagsläget allt mer utbredda diskussionen om hur den tekniska utvecklingen kommer att påverka våra liv, och mer specifikt behovet av lönearbete. Vi har idag kommit till en punkt där tekniken i allt snabbare takt ersätter människor för olika uppgifter, vilket går långt utöver den industriella sektorns minskande behov av mänskligt arbete (Paulsen 2017). Vissa lyfter fram det som en möjlighet, i enlighet med Vedins bok, till att förenkla våra liv och

ge oss tid till annat, medan andra höjer varnande fingrar kring vad det kommer att innebära för effekter på arbetsmarknaden när antalet tillgängliga arbeten blir mindre än antalet människor.

*

Edward Bellamy, en amerikansk socialist och författare, skrev 1887 en bok med titeln *Looking backward: 2000 to 1887* (Bellamy 1917). Boken är en utopisk skildring av framtiden, berättat av en man som 1887 hamnar i dvala och vaknar upp hundra-tretton år senare. Bellamys utopi är socialistisk till sin karaktär – efter att kapitalägarna en efter en slagits samman i allt större konglomerat tar till sist staten över och blir den enda arbetsgivaren. Det traditionella monetära systemet avskaffas och ersätts med krediter som förnyas årligen, och som är lika för alla, oavsett yrke. Alla har arbetsplikt under 24 år av sitt liv, mellan 21 och 45 års ålder. Konsumtionen sker via identiska varuhus där varuprover av de tillgängliga produkterna visas upp, och som sedan levereras omedelbart genom ett avancerat rörpostsystem.

Det är en på det hela taget fascinerande bok; läsningen av den under 2000-talet är troligen än mera så än när den kom ut. Litterärt är den tämligen torftig – de långa beskrivningarna av det ekonomiska systemet och procedurerna för arbetares avancemang i sina skrån är i det närmaste en formell handbok eller lärobok. Som tankegod är den desto mera intrikat. Socialismen var vid denna tidpunkt fortfarande en otestad ideologi, och det är svårt att inte läsa texten i ljuset av senare statskommunistiska system och att därmed även läsa in de avarter och baksidor som Bellamys entusiastiska beskrivningar av yrkesinskolning medelst lydnad och underordning skulle kunna tänkas få.

Jag läser boken inte som en alternativ framtid som vi kunnat välja, utan som en beskrivning av ett annat perspektiv på samhällskontraktet och relationen mellan individ, stat och arbetsliv. Det är en kollektivistisk och egalitär utopi som beskrivs, även om den inte är i avsaknad av status, karriärvägar, prestationskrav eller incitament. Ansträngningar sker för det kollektiva bästa i första hand, och systemet är riggat på ett sätt som ska förhindra ackumulering av kapital; det finns rentav mekanismer som gör ägande till en börda snarare än en tillgång – i avsaknaden av en marknad finns inte heller möjligheten att omvandla sina ägodelar i pengar.

Ur sociologiskt och arbetsvetenskapligt perspektiv finns många intressanta aspekter att lyfta fram – inte minst hur arbetsdelningen i samhället organiseras. Eftersom det inte finns någon möjlighet att göra yrken attraktiva genom högre lön får andra incitament användas. När alla har samma ekonomiska förutsättningar försvinner också de finansiella incitamenten att göra karriär eller att bli rik, särskilt på andras bekostnad. Istället är det andra faktorer som motiverar med-

borgarna till att anstränga sig i sina yrken och att utvecklas – ära, status och rykte, exempelvis, vilket säkras genom särskilda avancemangssystem inom respektive yrke. Det förväntas av medborgarna att den starke producerar mera än den svage, där det ses som orättvist att förvänta sig att personer med olika förutsättningar ska arbeta under samma villkor – av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov. Själva fördelningen av yrken sker enligt fria val (efter de tre första åren då medborgarna förväntas göra de jobb som behöver utföras), där alla väljer det yrke som de är mest intresserade av. För att inte riskera situationer av arbetsbrist eller överskott på personer inom vissa yrken tillämpas ett system där arbetsvillkoren ändras beroende på yrkets popularitet; arbetstiden regleras exempelvis efter arbetets karaktär, där tunga arbeten har kortare arbetstid vilket också gör dem mera attraktiva. Enklare sysslor automatiseras bort, och via en mera effektiv produktion har också den totala arbetstid som förväntas av medborgarna reducerats kraftigt – den normala pensionsåldern är 45 år, men medborgarna kan välja att gå redan vid 33 (när halva arbetsplikten gjorts) mot att deras krediter halveras.

Den vision som beskrivs av 2000-talets arbetsliv är ett relativt humant system där alla förväntas bidra utifrån förmågor och intressen, och där den totala insatsen via effektiviseringar är avsevärt mindre än tidigare. Arbetet sker utan ekonomiska krav eller lockelser. Det ekonomiska systemet liknar basinkomst, men utan möjligheten att tjäna pengar utöver den årliga kredit som ges av staten – en kredit som dock beskrivs som stor nog för alla att leva ett gott liv. Den som av hälsoskäl inte kan arbeta i lika hög utsträckning som andra får anpassade arbetsuppgifter som motsvarar dennes förmåga – men bibehåller samma inkomst som alla andra, oavsett yrke. Samhället är dock hårdhänt mot den som arbetsvägrar – som döms till isolering med vatten och bröd tills denne ger vika.

Arbetslinjen är stark i Bellamys utopi, om än inte livslång eller absolut. En av Bellamys karaktärer konstaterar att medborgarna inte är medborgare för att de arbetar, utan att de arbetar eftersom de är medborgare. Deltagande i det kollektiva arbetet förväntas och krävs, med repressalier om så behövs, men endast i den utsträckning som individen klarar av; den som av olika skäl inte kan utföra arbetet straffas inte, vare sig ekonomiskt eller på annat sätt. Systemet är egalitärt, och bärs av en omsorg om de svaga – det anses oetiskt att inte säkerställa samma levnadsnivå för dem som för de resursstarka, eftersom individen inte valt sin situation. Rättvisan ses i historiskt perspektiv, där de fördelar vi drar av vår historia och våra förfäders arbete inte kan tillskrivas någon av oss i högre utsträckning än någon annan.

Detta liknar för övrigt ett av argumenten för varför basinkomst, dvs. idén att ge alla medborgare en villkorlös inkomst, enligt vissa inte innebär ett brott mot reciprocitetsprincipen. En ofta uttryckt kritik mot idén är just att det kan anses vara orättvist att den som arbetar och betalar skatt ska finansiera ett system som

ARTIKEL

ger pengar till personer som inte deltar i vare sig produktivt arbete eller bidrar till samhällelig nytta. Motargumentet är att den befintliga orättvisan som präglar alla samhällen är en historisk produkt där kapitalägare över tid säkerställt en orättvis tillgång till och fördelning av naturresurser. Basinkomst är med detta sätt att se en korrigeringsåtgärd som återställer något av denna historiska orättvisa (Birnbbaum 2012).

En särskilt intressant aspekt av Bellamys bok är hur han beskriver människan. I det socialistiska Amerika har egoismen och de flesta våldstendenser uttraderats, genom att förändra samhällsstrukturen. Bellamys tes är att människan av naturen är god och önskar sina medmänniskor väl, men att den tidigare samhällsstrukturen skapade incitament som ledde oss in i moraliskt fördärv – fattigdom och ojämlikhet skapar desperation och därmed kriminalitet, liksom rikedom skapar egoism och normaliserar beteenden där vi berikar oss på andras bekostnad. Först när det ekonomiska systemet gjorts kollektivt bryts dessa incitament, och människans goda sidor får fritt spelrum. Det går förstås även att läsa boken som att människan varken är god eller ond, utan formbar materia som påverkas av den tid och den struktur denne lever i. Detta är ett sociologiskt perspektiv på människans natur, där vår genetiska särart ger oss vissa egenskaper, men där det samhälle vi bygger påverkar oss och slutligen avgör på vilket sätt dessa egenskaper tar sig uttryck. Det är en hoppingivande tanke, eftersom den föder en insikt över vad som påverkar våra handlingar, och att människan också i någon mening har makten att förändra de strukturer som påverkar dessa handlingar.

*

Bellamys utopi speglar den tid då den skrevs – i slutet på 1800-talet framstod socialismen som ett löfte och boken beskriver hur samhället kan gestalta sig när löftet infriats. I senare framtidsskildringar finns liknande idéer om ett postkapitalistiskt samhälle där de basala behoven är tillgodosedda, och arbete har övergått till att bli en mera frivillig aktivitet baserat på intresse och andra drivkrafter än de ekonomiska.

Ett exempel finner vi i *Star Trek*, som sedan den första serien hade premiär under 1960-talet mer eller mindre kontinuerligt har fortsatt att producera serier och filmer. *Star Trek* utspelar sig i framtiden när Jorden uppgått i en interplanetär federation, och där krig och svält upphört att vara problem (även om konflikter och krig förekommer med andra arter som inte ingår i federationen). Pengar existerar inte, och inte heller strävan efter rikedom. Människans drivkraft är istället att utveckla sig själv och resten av mänskligheten. *Star Treks* filosofi personifieras i den sympatiska kaptenen Jean-Luc Picard, som genom diplomati och gott ledarskap representerar allt det goda i mänskligheten. Även om denna utopi inte är genomgående i serien (det finns exempel på girighet såväl som på makthunger) så

får den sammantagna bilden av serien sägas ge en positiv bild av mänsklighetens utveckling. När vi väl enats och hanterat våra problem och konflikter kan vi tillsammans gå mot en bättre framtid. Sedan hjälper tekniken förstås till – det finns i framtiden inte längre problem med begränsade energikällor, och replikatorer kan på en sekund åstadkomma vilken måltid som än behagas eller vilka objekt som än önskas, vilket effektivt uttraderar problem med bristande resurser och konflikter kring egendomar. Vagabonden skulle, i Baumans terminologi, kunna omedelbart få en likadan produkt som influeraren, vilket torde minska behovet av influerare dramatiskt.

Senare science fiction-skildringar tycks vara mindre hoppfulla. I filmen *Det femte elementet* skildras en hyperkapitalistisk värld där människor lever i små funktionslägenheter, i ljuset av gigantiska reklamskyltar. I serien *Black Mirror* skildras i olika avsnitt varianter på möjliga framtidsscenarioer, exempelvis där vissa tvingas arbeta med att cykla på träningscyklar för att driva det elektriska systemet, eller där sociala medier utvecklats till kontrollinstrument där personer poängsätts efter hur trevliga de är, vilket i sin tur påverkar deras livsmöjligheter. Det senare har sedan avsnittet hade premiär realiserats i Kina, där det förekommer system med beteendeövervakning som visar stora likheter med hur det beskrevs i seriens dystopi.

Framtiden, tycks det, blir av dessa exempel att döma allt glämligare, vilket får betraktas som en spegling av hur vi betraktar oss själva: vi är fast i kapitalismen, och konsumtionsetetiken har blivit den nya arbetsetiken (Bauman 1998). I denna mening speglar de nutida dystopierna hur samtidens influerare konsekreras och blir till samhällsnorm. Arbete, i dessa skildringar, är för den som producerar konsumtionsartiklarna ofta något som utförs oglamouröst och utan större fokus på utveckling eller karriär, medan de som visar upp produkterna för världen betraktas som den nya tidens idoler och hjältar. Det brukar sägas att det är svårare att tänka sig ett annat ekonomiskt system än jordens undergång, och vi tycks onekligen benägna att måla upp framtidsscenarioer där vår planet förvisso fortlever, men där människorna är slavar under konformismen, tekniken eller konsumtionen.

*

Utgångspunkten för denna essä var att undersöka på vilket sätt arbete estetiserats under olika tidsperioder, och vad dessa representationer kan sägas uttrycka avseende den kulturella och idémässiga kontext i vilken de framställts.

Två gemensamma teman kan spåras i de givna exemplen. Det första berör hur arbetet framställs i relation till samhälleliga idéer. Detta blir förstås tydligast i exemplen där syftet med det estetiska uttrycket är politiskt eller ideologiskt – den sovjetiska propagandakonsten är det mest uppenbara exemplet, men även arbetskritiska uttryck kan sorteras här. Vissa av exemplen är samtida med varandra

och uttrycker diametralt olika synsätt på arbete, exempelvis Littorins tavla och Bogdanskas beskrivningar av prekariatet. Tillsammans bildar uttrycken motpoler som visar på en splittrad samtid, där dessa uttryck representerar olika positioner i samhällets sociala maktstruktur. Bland framtidsskildringarna finns en återkommande vision om att vi kommer att arbeta mindre, även om det i senare skildringar tycks smyga sig in en viss pessimism angående teknikens förmåga att frigöra oss från tvång och slit – antingen beroende på att tekniken förslavar oss, eller för att den används som en repressiv kraft i en ojämlik maktstruktur.

Ett annat tema handlar om hur arbetets relation till livet beskrivs. De exempel som givits går inte längre bak i tiden än 1800-talet. Om vi hade gått längre bakåt, till en förindustriell tid, skulle vi finna andra typer av skildringar där arbetet inte på samma sätt särkopplades från resten av livet, och därmed inte heller var ett lika avgränsat och framträdande fenomen. Analogt med detta kan vi idag se en liknande sammanslagning mellan arbetet och resten av livet – åtminstone för den mer privilegierade samhällsgruppen – där gränserna mellan det ena och det andra suddas ut; i influerarens verksamhet är personen själv varumärket. I dessa exempel kan vi se en slags återgång till arbete i sin renaste form, som endast betecknande en aktivitet som kräver någon form av ansträngning. Vad som sedan betraktas som lönearbete beror på om aktiviteten kan kommersialiseras. På samma sätt som matlagning är arbete men blir lönearbete först när någon betalar för måltiden så kan en person som skapar videos där denne spelar spel betrakta detta som ett lönearbete om tillräckligt många vill sätta annonser framför videoklippen.

Med teknikens utveckling skapas nya arenor för ekonomisk verksamhet, vilket innebär att aktiviteter som tidigare enbart befann sig i en individs fritidssfär nu kan kommersialiseras och kapitaliseras – och därmed också underordnas nya krav baserade på det ekonomiska systemets funktionssätt. Det är ett exempel på Habermas tes om systemets kolonisering av livsvärlden (Habermas 1984), och innebär i detta fall att vad som tidigare var lustfyllt nu kan antas ändra karaktär till ett måste varefter det inordnas i ekonomiska maktstrukturer. På andra sidan influerarens skärm döljer sig konsumismens janusansikte – det finns ingenstans att gömma sig. En osminkad verklighet säljer inga Louis Vuitton-väskor, och en influerarens tårar väger inte ens ett instagram.

REFERENSER

- Asplund, J. (1987) *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Korpen.
 Bauman, Z. (1998) *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg:, Daidalos.
 Bauman, Z. (1998) *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg,,: Daidalos.
 Bellamy, E. (1917) *Looking backward: 2000 to 1887* New York,; Random House.
 Birnbaum, S. (2012) *Basic Income Reconsidered. Social Justice, Liberalism, and the Demands of Equality*. New York,; Palgrave Macmillan.
 Bogdanska, D. (2016) *Wage Slaves*. Stockholm,; Galago.

- de Wit Sandström, I. (2018) *Kärleksaffären: Kvinnor och köpenskap i kustens kommers*. Göteborg, Makadam.
- Dagens nyheter (2019a) "Varför låtsas unga att de älskar sina jobb?", *Dagens Nyheter*, 190211.
- Dagens nyheter (2019b) "Isabella Löwengrip: Ett offentligt liv är en psykisk utmaning", *Dagens Nyheter*, 190418
- de Wit Sandström, I. (2018) *Kärleksaffären: Kvinnor och köpenskap i kustens kommers*. Göteborg: Makadam.
- Golomstock, I. (2011) *Totalitarian Art: In the Soviet Union, the Third Reich, Fascist Italy and the People's Republic of China*. New York:, Overlook Press.
- Graeber, D. (2018) *Bullshit Jobs: A Theory*. New York:, Simon Schuster.
- Granér, S. (2010) *Med vänlig hälsning*. Stockholm:, Galago.
- Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and Rationalisation of Society*. Boston:, Beacon Press.
- Junestav, M. (2004) *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*, Uppsala University.
- Kaiser, F. (2012) *Degenerate Art: The Exhibition Catalogue Guide in German and English*, Ostara Publications.
- Karlsson, J. C. & P. Månson (2017) "Concepts of work in Marx, Durkheim, and Weber", *Nordic Journal of Working Life Studies* 7 (2): 107-119. 10.18291/njwls.v7i2.81597
- Klein, N. (2014) *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. London:, Allen Lane.
- Lundberg, K. (2011) *Yarden. En berättelse*. Stockholm:, Symposion.
- Nord, T. (2018) *Arbete som rättighet eller skyldighet: Föreställningar om arbetsmarknadsfrånvaro i välfärdsstaten*, Karlstads universitet.
- Paulsen, R. (2013) *Empty Labor: Subjectivity and Idleness at Work*. Uppsala:, Uppsala Universitet.
- Paulsen, R. (2017) *Arbetssamhället: Hur arbetet överlevde teknologin*. Stockholm:, Atlas.
- Pereira, N. G. O. (1999) "Soviet Work Attitudes and Politics, 1953-91: A Preliminary Historical Sociology", *Australian Journal of Politics & History* 45 (1): 78-88. 10.1111/1467-8497.00055
- Standing, G. (2011) *The precariat: The new dangerous class* London:, Bloomsbury Academic.
- Strömqvist, L. (2012) *Ja till Liv! Liv Strömqvists ABC*. Stockholm:, Galago.
- Vedin, B.-A. (1983) *Godmorgon Framtid*. Höganäs:, Bra Böcker.
- Vingård, E. (2015) *Psykisk ohälsa, arbetsliv och sjukfrånvaro: En kunskapsöversikt*. Stockholm:, FORTE.
- Waddell, G. & A. K. Burton (2006) *Is work good for your health and well-being?* Norwich: , TSO.

ABSTRACT

This essay discusses how labor has been visualized and presented in art, literature and music. The text provides examples from the past, the present and the future. Two themes are identified: how aesthetic expressions represent cultural and political ideas related to work; and the relationship between work and life, where we can see how these spheres merge and where one is differentiated from the other only through their commercialization.

Keywords: art, labor, music, politics